

PONOS GRADIŠĆA I HRVATSKE

Uz drugi svezak rječnika gradišćanskohrvatskoga jezika

U izgradnji humaniteta u Europi, i šire, veliki njemački filozof i književnik Johann Gottfried Herder (1744-1803) značajno mjesto pridaje Slavenima. Veće zanimanje za slavenske narode nastupilo je upravo pod utjecajem Herderovih ideja o pojmu i biti nacije. Širenje takvih ideja jača samosvijest i kod Hrvata, pa se je to odrazilo i na Hrvatski narodni preporod.

Bitna odrednica identiteta jednog naroda je, bez sumnje, jezik. U okviru austrijske odnosno austro-ugarske monarhije nalazio se je najviši postotak slavenskog pučanstva. U doba jačeg buđenja nacionalne svijesti u prošlom stoljeću, i kada mnoge slavenske nacije kao iz neke tame izlaze na svjetlo dana, počinje veće i sustavnije zanimanje i za slavenske jezike. To je vrijeme kada se i među samim slavenskim narodima javljaju ustanove, organizacije, škole i pojedinci čija je želja i cilj proučavanje, nje-govanje i obogaćivanje narodnog jezika. Ipak se može reći da se temelji slavenske ili slavističke filologije postavljaju u Monarhiji, u Austriji, posebno u Beču, kao kulturnom i komunikacijskom središtu. Tako je to bilo u doba Habsburške Monarhije, - tako je to i danas. Utemeljitelji slavenske filologije bili su Čeh Josef Dobrovsky (1753-1829) i Slovenac Jernej Kopitar (1780-1844). Katedra za slavensku filologiju u Beču osnovana je 1849; prvi profesor bio je Franc Miklošić (1813-1891). On je dobio naziv "najveći filolog 19. stoljeća", zatim dolazi Varaždinac Vatroslav Jagić (1838-1923), kojega nasljeđuje najprije Čeh Vaclav Vondrak (1859-1925), a njega Dubrovčanin Milan Rešetar (1860-1942). Od 1923. katedru preuzimaju Nijemci. Od 1960. u Beču se vraćaju na tradiciju, naime, da nosilac slavističke katedre bude Slaven. Na jednu od četiri slavističke katedre postavljen je Hrvat Josip Hamm, a od 1977. sve do danas u Beču kao pročelnik Bečke slavistike je dr. Radoslav Katičić. Promjene u jugoistočnoj Europi sigurno će povećati zanimanje za slavenske jezike i nadati se je da će slavistika u Beču ostati i postati još jače središte slavističke izobrazbe i znanosti.

U Beču je 1990. osnovan Hrvatski povijesni institut s ciljem prikupljanja, proučavanja i objavljivanja građe o hrvatskoj povijesti habsburškog razdoblja (1527-1918) iz arhiva i knjižnica Beča i ostalih važnijih gradova Austrije i susjednih zemalja i s ciljem razvijanja znanstvenih i kulturnih veza Hrvatske s Austrijom i ostalim srednjoeuropskim zemljama. Taj institut, nadalje, pomaže hrvatske istraživače koji dolaze u Beč na specijalizaciju ili istraživanje, a i hrvatske studente koji borave u Beču. Za osnivanje instituta najzaslužniji je dr. Jerko Matoš, a sadašnji pročelnik je prof. p. Vladimir Horvat.

Ove dvije ustanove, Slavistička katedra Bečkog sveučilišta i Hrvatski povijesni institut, uz druge ustanove i društva kao što su Austrijsko-hrvatska kulturna zajednica, Matica hrvatska, Hrvatska katolička misija, Austrijsko-hrvatsko društvo, Društvo hrvatskih studenata, u novije vrijeme i središnjice pojedinih (hrvatskih) političkih stranaka, a ne treba zane-mariti ni razna športska društva i dobrotvorne organizacije, bilo da su to

samo austrijske ili samo hrvatske ili pak mješovite, - sve one doprinose uspostavljanju što boljih sadašnjih i budućih veza na temelju što točnijeg poznavanja ranijih veza, koje su bile mnogovrsne. Nedavno je u Beču osnovan Središnji odbor hrvatskih udružbi u koji je okupljeno dvadesetak gore spomenutih, i drugih nespomenutih, društava i organizacija. Cilj je odbora koordinacija rada njegovih članova, međusobno obogaćivanje idejama i afirmacija hrvatskog duha i kulture u Austriji.

"Amerikanci i Rusi su već davno bili na Mjesecu, a Gradišćanski Hrvati u Austriji još jučer nisu imali normativni rječnik, koji bi popisao jezični fundus u dubini i širini gradišćanskohrvatskoga jezika. Ali sada smo i mi 'stigli na Mjesec'; evo, pod konac ovoga tisućljeća imamo u rukama naš rječnik koji u dva sveska opisuje temeljni fundus naše jezične riznice, bogatstvo našega jezika." Tako uz pojavu drugog sveska gradišćanskohrvatskoga rječnika piše urednik gradišćanskih *Hrvatskih novina*. Naime, u suradnji pokrajine Gradišće i Republike Hrvatske pod konac prošle, 1992. godine, izišao je iz tiska drugi svezak *Gradišćansko-hrvatsko-hrvatsko-nimškoga rječnika*. Može se reći da je pojavom toga rječnika završen važan dio u popisivanju i prije svega u normiranju gradišćanskohrvatskoga književnoga standarda. Ovaj rječnik u dva sveska ujedno je i dokumenat o 450-ljetnoj povijesti i razvitku Gradišćanskih Hrvata i unaprijed je neophodno sredstvo ne samo za sve koji pišu na gradišćanskohrvatskom jeziku nego i uopće o njihovoj povijesti. Austrijska pokrajina Gradišće (Bundesland Burgenland) pod jezičnim vidom je bogata i raznolika. Kako se hrvatski živalj sa istog geografskog područja nalazi dijelom u Austriji a dijelom u Mađarskoj, nakon ovoga rječnika predviđen je za budućnost drugi s ugarskim natuknicama kako bi ga mogli koristiti i Hrvati u Ugarskoj. Izlaskom ovoga rječnika ne znači da je popisano sve bogatstvo i da su zabilježene sve riječi različitih gradišćanskohrvatskih govora i idioma. Dobri poznavatelji Gradišća odmah su zapazili da neka sela u Gradišću za izradu rječnika nisu uopće obidena i obrađena, a neka prilično slabo. Ovaj se rječnik može usporediti s vrlo solidnim prizemljem jedne zgrade, kojoj se mogu dodavati drugi katovi i može se dalje graditi, ako bude snage i potrebe. Pisanje i izdavanje rječnika, pogotovo ako je to prvi rječnik nekoga jezika, kao što je slučaj s rječnikom Gradišćanskih Hrvata, ne samo da je težak nego je i vrlo odgovoran posao. Velika je opasnost da takav rječnik u normiranju jezika ne "betonira" dotični jezik. Jezik je komunikacijsko sredstvo živih ljudi, zato je i on sam na svoj način živa stvarnost, podložen i otvoren životu, rastu i promjenama. Opasnost je, dakle, da ga rječnik ne umrtvi, da ga ne zakoči u njegovu naravnom životu, rastu i promjenama. Svaki rječnik, ustvari, mora "betonirati" jedan jezik, ali na dolje i ostaviti ga otvorenim za dalje, za budućnost. I upravo su to uradili hrvatski jezikoslovci iz Gradišća i Zagreba, "ostavili su otvoreno mogućnost daljnjega razvitka, nadgradnje, izbrušenja i profinjenja". Uostalom, izgleda da je zajednička želja jezikoslovaca iz Gradišća i Hrvatske da se na temelju svoga sadašnjeg standarda jezik Gradišćanskih Hrvata u riječi i pismu razvija prema južnom standardu, a to znači prema jeziku kojim se služe hrvatski književnici i školovani ljudi u Hrvatskoj i širom svijeta gdje god žive Hrvati. U Gradišću neki očekuju da bi se prema ovome cilju jasno trebalo ići u višim razredima srednjih škola, tako npr. u Saveznoj dvojezičnoj školi u Borti ili Velikom Borištofu. Slični se problem

postavlja i za sve medije u Gradišću. Izgleda da su urednici tih medija zauzeli ispravan stav; naime, i nadalje će se služiti gradišćanskohrvatskim standardom kako ga propisuje jezična norma, ali će biti i otvoreni prema standardu hrvatskoga jezika u matičnoj domovini Hrvatskoj.

U svojoj gotovo petstoljetnoj povijesti gradišćanskohrvatska varijanta hrvatskoga standardnog jezika išla je svojim putem promjena već od samog početka. Kad je u Hrvatskoj, sredinom XIX. stoljeća, nastupila Gajeva jezična reforma hrvatski jezik, onaj u Gradišću i onaj u Hrvatskoj, naglo su se udaljili. Na jeziku koji se je uglavnom do danas zadržao u Gradišću, govorilo se je i pisalo stoljećima. Gradišćanci se nisu priključili Gajevoj jezičnoj reformi na temelju novoštokavštine i tješkavice, iako su bili pozivani. Osobito žestoko Gajevoj reformi usprotivili su se gradišćanski svećenici, ti najvažniji i gotovo jedini čuvari cjelokupnog narodnog identiteta i jezika. Oni su odbili i stalno odbijali jezik i gramatiku kako su se počeli probijati i nametati na tlu današnje Hrvatske i Bosne i Hercegovine, odnosno u svim sredinama gdje su u bivšoj Jugoslaviji živjeli Hrvati.

Izlaskom prije deset godina (1982) prvog sveska *Nimško-gradišćansko-hrvatsko - hrvatskoga rječnika* i njegovim proširenjem u drugom svesku koji je naslovljen *Gradišćansko-hrvatsko-hrvatsko-nimški rječnik* jezik Gradišćanskih Hrvata je, kako smo rekli, prema dolje normiran. Sada kad postoji rječnik očekuje se gradišćanskohrvatska gramatika i pravopis. Ta bi gramatika trebala biti najprije opća, iz koje bi se onda priredile školske i druge gramatike. Nova gramatika bi trebala biti napravljena u suradnji s autorima svih već tiskanih gramatika, i onih u rukopisu, a takvih, koliko je poznato, ima četiri.

Jezikom novoga rječnika služi se hrvatski radio ORF - Studio Gradišća, isto tako i televizija, njime se služi i Hrvatski radio u emisijama za Gradišće, zatim neke novine i časopisi Gradišćanskih Hrvata a upotrebljava ga i Slavistika u Beču. Upravo na jeziku ovoga rječnika već više od deset godina naši Gradišćanci imaju svoje liturgijske knjige, koje su, po odobrenju Svete Stolice, ravnopravne s onima na hrvatskomu standardnom jeziku. Time je Sveta Stolica priznala, počastila i obvezala Katoličku Crkvu u Gradišću. U posljednje vrijeme gradišćanskohrvatski jezični standard sustavnije se upotrebljava u Mađarskoj, Slovačkoj i Moravskoj; preuzimaju ga lokalne novine (bilteni), upotrebljavaju se školske knjige iz Gradišća a ušao je i na katedru u Sambotelu i u Višu školu za odgojiteljice u Šopronu. Od školske godine 1993/94. po njemu će raditi i hrvatska gimnazija u Pešti. I zato je potreban, ponovimo to, Ugarsko-gradišćansko-hrvatsko-hrvatski rječnik. Hrvatska akademija u Zagrebu, koja je bila aktivna u izdavanju rječnika, pokazala se spremnom na različite načine poduprijeti ne samo izradu gramatike i pravopisa nego i novog rječnika za potrebe (Gradišćanskih) Hrvata u Mađarskoj, ili kako oni više vole reći u Ugarskoj.

"Gradišćanski jezik nije poseban jezik, nego je silom prilika autonoman prema južnom književnom standardu, dakle onom u Hrvatskoj" (Bencić). Gradišćancima je drago da se u Hrvatskoj nakon demokratskih promjena počinju opet upotrebljavati neke riječi koje su kod njih trajno bile u upotrebi, a u Hrvatskoj su bile ili zaboravljene ili neke od njih i progonjene kao "ustaške". Kad su Gradišćanci odselili u Austriju i Mađarsku u XVI. stoljeću razlika u jeziku između njih i Hrvata u Hrvatskoj

bila je neznatna. "Kasnije je na njh kajkavsko narječje imalo jak utjecaj, jer je bilo lakše počti po knjige u Zagreb nego npr. na otok Rab, gdje se je očuvalo čakavsko narječje" (Benčić). U XVIII. i početkom XIX. stoljeća u čakavsku osnovu gradišćanskog govora i pisma ušlo je mnogo germanizma, mađarizma i kajkavskog idioma. Katolički svećenici i seoski učitelji donosili su u Gradišće rječnike iz Hrvatske one koje su mogli nabaviti, tako npr. Belostenčev kajkavski. Jak nacionalni pokret Mađara i Nijemaca zakočio je Gradišćance da prihvate hrvatski standard. Koncem prošlog stoljeća zavladao je malodušje i mnogi su bili uvjerenja da je brzo kraj gradišćanskohrvatskom jeziku. Dok su u prošlosti Gradišća svećenici (i učitelji) bili protiv prihvaćanja standardnoga hrvatskog jezika, u ovom stoljeću, posebno u posljednje vrijeme, to je uglavnom bio i jest sam narod. Sada kad su mnoge stvari otišle u nepovratnu prošlost, sa strane svekoliko narodne inteligencije i sa strane naroda, osjeća se velika otvorenost prema standardnom jeziku matične domovine.

O samom rječniku pod naslovom *Rječnik je djelo ljubavi u Hrvatskim novinama* piše urednik Petar Tyran: "Rad na *Nimško-gradišćanskohrvatskohrvatskom rječniku* započeo je 1970. (tada je u Hrvatskoj bilo "hrvatsko proljeće") sveuč. prof. dr. Josip Hamm na inicijativu Hrvatskoga štamparskoga i kulturnog društva u Gradišću. Kad je dr. Hamm morao napustiti taj rad naslijedio ga je prof. dr. Radoslav Katičić. Na sabiranju jezičnog blaga Gradišćanskih Hrvata radile su generacije gradišćanskih studenata na Slavistici u Beču. Dvije redakcije, jedna u Gradišću a druga u Zagrebu, mnogo su godina radile na ovom projektu koji je, dakle, produkt bilateralne suradnje Republike Hrvatske i Gradišća. Uz druge kulturne i znanstvene projekte ovaj rječnik je vjerojatno jedna od najvažnijih točaka ove suradnje, za koju je organizacijsko, a dijelom i financijsko pokroviteljstvo preuzeo Zemaljski arhiv u Željeznom, odnosno Odjeljenje XII/2. Drugi, najnoviji svezak, *Gradišćanskohrvatsko-hrvatsko-nimški rječnik*, promoviran je sredinom prosinca prošle godine najprije na Slavističkoj katedri u Sambotelu, zatim u Empire-dvorani dvorca Esterhazy u Željeznom i u društvenoj dvorani HAK-a i HGKD-a u Beču. Na promociji u Željeznom rekao je pomoćnik hrvatskog ministra za kulturu i prosvjetu, prof. Ivan Sarić, da je ovaj rječnik dokumenat o 450-ljetnom razvitku i o povijesti gradišćanskohrvatskoga jezika. Dr. Katičić je naglasio, kako je velika stvar doživiti da je to dugo djelo donijelo i plod. Ujedno je zaželio da neka Bog da da bude i novih izdanja i da će tom prilikom biti ispravljene pogreške u ovom drugom svesku, koji je tiskan u Zagrebu pod velikim vremenskim pritiskom. Po prvi put je prikazano jezično blago gradišćanskohrvatskoga jezika kako se govori u Gradišću. Postavljen je spomenik, koji dokumentira snagu i bogatstvo ovoga jezika i naroda. Kako je rekao Katičić, ova knjiga Gradišćanskim Hrvatim donosi bitnu potporu, obogaćenje u odnosu na njegov matični jezik. S rječnikom se otvorila nova dimenzija: svjestan odnos prema vlastitom jeziku. Drugi dio rječnika je važniji nego prvi, rekao je dr. Katičić, jer je opširniji i jer je korona toga djela. Na 842. stranice objelodanjeno je oko 21.000 natuknica. Rječnik bitno obogaćuje Gradišće, jer se u tome manifestira višejezičnost Gradišća, što je bitan znak i obilježje ovoga dijela Austrije, ali on je prije svega obogaćenje svih Hrvata. No, ovaj rječnik je obogaćenje i za cijelu Austriju, jer se i njezino lice iskazuje u tom rječniku. Ovaj je rječnik djelo ljubavi. On je po nekim

dimenzijama i znanstveno djelo jer je uz jezično blago dijelom obrađena i frazeologija. Glavni koordinator i nadzornik kao i djelatnik na ovom rječniku, akademik dr. Božidar Finka iz Zagreba - rodom iz zadarske okolice i čakavac je - potvrdio je da je rječnik norma i da je time provedena kodifikacija jezika Gradišćanskih Hrvata. Prilikom promocija na sva tri mjesta dr. Finka je dao genealogiju obaju svezaka ovoga rječnika i tom se je prilikom zahvalio svim suradnicima, ponajviše onima koji su u međuvremenu umrli..."

Već postoji mala tradicija da Zagrebački velesajam skupa s Hrvatskom akademijom znanosti i umjetnosti dodijeli povelju "Josip Juraj Strossmayer" za izdavački pothvat za Hrvatsku i za cijelu hrvatsku dijasporu. U svojem obrazloženju o jednoglasnoj odluci u tajnom glasovanju rekao je predsjednik komisije akademik dr. Padovan, da ovo odlikovanje dodjeljuje za važno djelo na kulturnom povezivanju Hrvatske i Austrije. Prilikom službene prezentacije rječnika u Željeznom, direktor odjeljenja za PR Zagrebačkog velesajma, mag. Juraj Centner, predao je ovu povelju dvor. savjetniku dr. Ivanu Seedochu, šefu Zemaljskog arhiva u Željeznom i glavnom organizatoru tehničkog dijela rada na oba sveska.

Izlaskom ovoga rječnika udaren je dobar temelj; rječnik je ponos ne samo onih koji su na njemu radili, nego cijelog Gradišća i cijele Hrvatske.

Petar Zdravko Blajić

"ITKO MOJ"?

Neka mi je dopušteno zaletjeti se u sudbinu riječi, premda sam objvjen šutnjom, sve dok je govor mrtav a šutnja (*Smrt i život*, str. 98) vlada i mojim bićem. Snaga i dražest zbirke pjesama *Ane* (s. *Rahele*) *Tojčić Jušić*, koja se pojavila u Splitu, kao da zove na *zastoj*, zaustavlja, i razmišljanje, gledajući njezinih 6 poglavlja, na 108 str., uključujući u to i ilustracije i pogovor g. *Ante Čavke*.

Bez obzira što je hrvatski čovjek teko živ, ponoviti Anine riječi: *traga za mnom nema /jer prah sam (Običnomu što odlazi*, str. 102), govori da je Autorica ove zbirke *zaronula*, čini mi se, do dna sebe, čovjeka, sve do one *praznine u čovjeku*, onoga *praznoga "mjesta"* za bol ili još *neznano nešto (Okus smrti*, str. 99).

Njezine spoznaje i stihovi i boli: *Bol mi je otac i majka / bol mi je sestra i brat / bol mi je prijatelj i znanac / bol mi je sve što živi / ona mi je sve što znam / (Bol*, str. 96) upućuje da je ona i ovdje početak, tijek i izvan svih ostalih spoznaja. I dok ona iz *Ane "gleda"*, i do smrti se bliži (*Igra smrti*, str. 94) ovo vrijeme mi je najradije prigoda za zaustaviti riječ, zaustaviti se nad riječju, upravo na odrednici koja nadilazi i cvjetove, i njezine rodne nevene, sunčane i raskošne (*Neveni*, str. 90).

Dok hladnoća progonstva iz njezina vlastita zavjčaja - *Kijeva zavija* i u njoj, njezinoj daljini, dubini, i dok i ona *jeca* i *tuži za svojim (Snoviđenja*, str. 88) *vrijeme nudi* svakomu njegovo sudbinsko (*Život tako voli*, str. 89),